

Democrația — în optica ideologilor burghezi contemporani

Ovidiu Trăsnea

Dezvoltarea democrației, în sensul ei autentic de participare efectivă a maselor la conducerea statului și, prin aceasta, a societății este o latură esențială a progresului social. Pornind de la conținutul principal al epocii noastre și, prin această prismă, de la creșterea rolului maselor în epoca contemporană, se înțelege mai bine de ce problema democrației este una din problemele centrale ale gândirii și practicii politice.

Perioada postbelică a înregistrat un interes și o preocupare sporite pentru problemele democrației în țările capitaliste dezvoltate. Acestea se explică prin mai mulți factori, printre care am menționa: tendința de restrângere a democrației burgheze generată de consolidarea mecanismelor proprii capitalismului monopolist de stat; exigențele noi pe care le pune în fața statului capitalist contemporan procesul revoluției științifico-tehnice; intensificarea mișcării maselor populare în revendicarea democratizării vieții de stat și economice, ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale obiective și a influenței crescînde a socialismului; cerințele politico-ideologice ale ofensivei anticomuniste, de denaturare a realităților orînduirii de stat a țărilor socialiste, conjugate cu tendința de a oferi, în plan ideologic, un „model” democratic pentru țările care s-au eliberat de sub dominația imperialistă.

Există o vastă literatură burgheză contemporană în problemele democrației, cuprinzînd tendințe și curente variate și, în cadrul acestora, multe nuanțe în tratarea unuia sau altuia din aspectele democrației. Totodată, o analiză atentă poate descifra și anumite trăsături comune, fiind de anumite premise gnoseologice și funcții ideologice pe care acestea le presupun. Se poate constata astfel o tendință generală de a trata problema democrației într-o manieră generală și abstractă, care nesocotește adevărul că, fiind o formă de stat, democrația are totdeauna un conținut social-politic concret. După cum, alteleori, pornindu-se de la un anumit regim politic, trăsăturile acestuia sînt extrapolate ca fiind proprii democrației în genere. O trăsătură funciară comună este teza, implicită sau explicită, după care democrația ar fi intim legată de existența proprietății private, fiind imposibilă sau ireală în alte orînduiri. Toate acestea ne previn asupra funcțiilor ideologice pe care le îndeplinesc diferitele concepții burgheze despre democrație.

Dată fiind această varietate de concepții, tabloul lor ar fi extrem de dificil de analizat într-o manieră exhaustivă, ceea ce ne obligă la a puncta doar unele tendințe pe care le socotim mai reprezentative.

Încercînd definirea democrației, unii autori occidentali ajung la o concluzie sceptic-relativistă. Astfel, englezul Maurice Cranston (*Freedom, A new analysis*, Londra, 1953) notează că la întrebarea ce este democrația s-ar putea da doar un răspuns provizoriu, de tipul „democrația e o doctrină ce diferă în funcție de mentalitatea diferită a poporului”, iar Joseph Rovon (*Une idée neuve, la démocratie*, Paris, 1961) spune că „nu există democrație, ci numai democrații care nu pot să gîndească toți la fei și nici să aștepte același lucru de la democrație”. O asemenea poziție vrea să insinueze că n-ar putea exista un criteriu social-obiectiv în funcție de care un regim politic ar putea fi calificat democratic.

În tendința de a escamota caracterul de clasă al democrației burgheze și de a o investi cu virtuțile umanismului integral, unele concepții tind să sustragă conceptul de democrație sferei politicii, atribuindu-i un conținut precumpănitor etic. Este, cu deosebire, cazul acelor care, pe urmele filozofului pragmatist american John Dewey, identifică democrația cu „un mod de viață”, cu „o totalitate de valori morale”, cu „un ideal etic” care ar viza participarea fiecărei ființe umane la formarea valorilor care reglementează viața comună a oamenilor. Un astfel de ideal ar corespunde — sublinia încă Dewey — atît din punctul de vedere al bună-

stării sociale, cît și din acela al deplinei dezvoltări a personalității umane. Nu vom contesta necesitatea și, implicit, legitimitatea depășirii înțelegerii înguste, formal-juridice, a democrației ca formă de guvernămînt; epoca noastră o învederează cu prisosință și ea a fost realizată, dealtfel, în concepția lui Marx, dată fiind corespondența istorică dintre democrație și umanism, fără însă a se eluda conținutul social și politic real, concret-istoric al democrației.

În cazul menționat însă, funcția ideologică apologetică a unei astfel de concepții se realizează prin două modalități: prin transferul problemei democrației din planul realului în acela al idealului, pentru a sfîrși, de regulă, prin confundarea acestor planuri și prin investirea unui sistem social-politic (e vorba de capitalismul contemporan) cu valori pe care nu le poate genera. Prima e ilustrată de modul de tratare a democrației de cunoscutul politolog francez George Burdeau (*La démocratie*, Paris, 1966, p. 9) în următoarea teză: „Democrația este astăzi o filozofie, un mod de trai, o religie și, în chip aproape accesoriu, o formă de guvernămînt. O semnificație atît de bogată îi vine atît din ceea ce este ea în mod efectiv, cît și din ideea pe care și-o fac oamenii despre ea cînd investesc în democrație speranța lor într-o viață mai bună. A disocia ceea ce este în ea realitate de ceea ce este credință ar duce la a face incompreensibile nu numai dinamismul care o animă, ci chiar instituțiile sale pozitive, căci acestea n-au sens decît în funcție de mistică ce le însușește”. A doua e manifestată în lucrări ca aceea a filozofului american Shepard Clough (*Basic Values of Western Civilization*, New York, 1960), care proclamă omul ca valoare ideală supremă a civilizației occidentale.

Ceea ce șochează în poziția lui Burdeau este tendința, consecventă dealtfel cu concepția sa iraționalistă, de subiectivizare extremă a criteriului democrației, punîndu-l exclusiv în funcție de credință, de opinie și lipsindu-l de orice determinare socială obiectivă. Iar afirmații de tipul aceleia a lui Clough întesc să confere capitalismului contemporan și democrației sale aureola umanismului integral. Esența problemei implicate, pe care în principiu a lămurit-o încă Marx, s-ar putea formula astfel: poate fi oare omul scop (adică valoare supremă) într-o societate care generează multilateral instrăinarea omului, într-o societate în care legea fundamentală a relațiilor umane este și rămîne inegalitatea? Evident că nu; aceasta este o imposibilitate obiectivă.

În unele lucrări, însăși posibilitatea existenței democrației este pusă sub semnul întrebării, ajungîndu-se la concluzii negativiste sau nihiliste. Sursa acestor poziții este uneori viziunea tehnocratică, alteori cea a depolitizării sau, destul de adesea, o concepție elitistă care neagă maselor posibilitatea de a participa efectiv la procesul guvernării. Pentru exemplificare, vom nota aici teza profesorului nord-american H. Finer (*The Theory and Practice of Modern Government*, 1954, p. 276) care susține că: „Masele de bărbați și femei cu greu pot fi puse în mișcare, cu excepția unor rare momente, și aceasta numai pentru un timp scurt și numai în privința a una sau două probleme secundare. În privința tuturor celorlalte probleme sînt totdeauna apatie și nu le acordă nici un interes”. Realitățile social-politice ale lumii capitaliste contemporane sînt departe de a confirma o asemenea teză; ea exprimă mai mult o dorință a guvernanților care s-au străduit să țină masele departe de jocul politic al puterii. O altă modalitate nihilistă este cea exprimată de cunoscutul publicist și teoretician politic Walter Lippmann (*The Public Philosophy*, 1959, p. 20), care pornește de la ideea că poporul nu poate să conducă, ci doar să consimtă sau nu de a fi guvernat. Poporul „poate să aleagă guvernul. El îl poate înlocui. El poate aproba sau dezaproba realizările sale. Dar el nu poate dirija opera de guvernămînt. El nu poate în mod normal să propună o legislație necesară. Masele nu pot guverna”. Varianta elitistă este exprimată aici într-o formă netă, contestîndu-se posibilitățile și, implicit, rolul maselor în procesul politic și relevîndu-se disprețul caracteristic al clasei dominante față de masele muncitoare.

Mai nuanțată și pornind de la procese contemporane reale este opinia lui A. F. K. Organski, care consideră că perfecționările tehnologice, vor aduce schimbări semnificative în structura puterii care susține guvernul. În lucrarea sa (*The Stages of Political Development*, 1965) el vorbește, ca despre o tendință obiectivă, de o mai mare concentrare a puterii economice și politice și de „o identificare tot mai strînsă între guvern și industrie”, care va pune masele într-o situație de crescîndă dependență față de guvern. Marea problemă, precizează el, va fi de a face guvernul responsabil în mod democratic. El se arată sceptic față de o asemenea posibilitate, intrucît odată cu concentrarea puterii și apariția probabilă a unei elite tehnologice-administrative, controlul popular va fi foarte greu de realizat. Analiza lui Organski, apreciată și de unii autori americani, ca o „formidabilă provocare îndreptată împotriva teoriei democratice”, are cel puțin meritul — spre deosebire de unele doctrine tehnocratice —, că stabilește cauza imediată a deprecierii și reculului democrației burgheze prin acea identificare dintre guvern și marea industrie, pe care, cum vom vedea, alți autori o neagă cu desăvîrșire.

Mulți autori, de factură mai clasică, apelează încă la modelul democrației liberale elaborat în prima jumătate a secolului trecut în doctrina liberalismului politic. Cunoscutul jurist Hans Kelsen afirma net coincidența democrației cu liberalismul politic, iar Seymour Martin Lipset și Donald Clark Hodges, urmându-l pe Dewey, postulează aceeași teză, declarând liberalismul „principalul bastion al democrației politice” (D. C. Hodges, *Political Democracy: its informal content*, în „The American Journal of Economics and Sociology”, nr. 1, 1965, p. 17). În această concepție se afirmă deschis faptul că democrația burgheză de factură liberală are ca principală sarcină „protejarea proprietății”. Ideea a fost lansată încă de John Locke și, ulterior, de economistul clasic Adam Smith, care releva că guvernele au fost instituite pentru apărarea proprietății, „pentru apărarea bogățiilor împotriva săracilor sau a acestora care au ceva proprietate împotriva celor care nu au deloc”.

Într-adevăr, liberalismul politic (în concepțiile lui B. Constant, Royer Collard, Bentham etc.) vedea în stat apărătorul proprietății, sarcina lui fiind să asigure libera întreprindere; denunțând principiul politic al suveranității poporului, el întrona principiul libertății individului, adică, în fapt a burghezului proprietar (pentru Guizot, de pildă, doar burghezia reprezenta „țara legală”). Liberalismul îndreaptă totodată statul înspre limitarea participării maselor la exercitarea controlului puterii.

Tradiția aceasta e prezentă și mărturisită explicit în concepția lui Lipset și Hodges, care subliniază că democrația politică ilustrată de modelul actual al S.U.A., prin instituțiile ei, e menită „să limiteze influența clasei muncitoare în politica modernă”. Și Lipset argumentează caracterul necesarmente antimuncitoresc al democrației politice burgheze printr-o pretinsă „tendință antidemocratică a mișcării muncitorești” (extinzând teza lui Roberto Michels care formulase pentru partidele social-democratice și organizațiile clasei muncitoare cunoscuta „lege de aramă a oligarhiei”). Argumentul este însă atât de strident inconsistent, încât prefațatorul ediției franceze a lucrării sale, cunoscutul filozof personalist (deci nemarxist) Jean-Marie Domenach se vede obligat să remarce împotriva lui că „în timp ce atîți burghezi, țărani, mici comercianți adevărați la formele extremiste de dreapta (fascism, poujadism); sau chiar s-au recules cu regimuri autoritare (franchism, petainism), o mare parte a clasei muncitoare occidentale a apărât democrația, uneori cu singele ei” (S. M. Lipset, *L'homme et la politique*, 1963, p. 11). Experiența istorică a dovedit cu prisosință că clasa muncitoare a fost și rămîne cel mai consecvent luptător pentru o democrație reală.

Pe de altă parte, liberalismul politic, de factură individualist-burgheză, promovind ideea libertății individului proprietar în raport cu statul, a substituit egalității de condiții — revendicare democratică a maselor — „egalitatea șanselor”, teză abstractă, menită să justifice situația predominantă a celor înstăriți, legitimată fie prin „capacitățile reale” ale acestora, fie prin principiul darvinist al „luptei pentru viață”. Sub acest aspect, liberalismul apare ca un social-darvinism *avant la lettre*, care justifică inegalitatea socială reală din cadrul democrației burgheze. Cum remarcă și Pierre Birnbaum (*La structure du pouvoir aux Etats-Unis*, Paris, 1971, p. 154) „egalitatea șanselor” nu e decît o „amintire” sau mai degrabă un mit care favorizează consensul în favoarea categoriilor conducătoare.

Liberalismul politic clasic se întemeia pe credința funcționării normale a mecanismului economiei al societății fără intervenția statului. Dar realitățile noi, proprii fazei capitalismului monopolist de stat, în care economia capitalistă nu mai poate funcționa normal sau spontan, fără intervenția nemijlocită a statului, pune tot mai mult în evidență caracterul caduc, istoricește depășit, al democrației burgheze de tip liberal. Raymond Aron sesizează cu îndreptățire acest lucru, deși îl formulează destul de evaziv. El vede democrația „constituțional-pluralistă” amenințată de „pericolul subtil” al reducerii progresive a rolului liberei concurențe în mecanismele economiei. „S-a pus adesea în relație concurența pe piață (a mărfii, n.n.) și competiția partidelor pe piața publică. Cele două instituții par înrudite prin stil, prin conduita actorilor, prin ideile inspiratoare și justificatoare. Și s-a pus nu o dată întrebarea în ce măsură suprimarea pieței n-ar antrena eliminarea competiției constituționale” (în *La démocratie à l'épreuve du XXe siècle*, Paris, 1960, p. 28).

În tipologia democrației se consemnează, între altele, două tipuri: directă, ca *participare* (după modelul democrației sclavagiste ateniene) și indirectă, ca democrație reprezentativă. „Prima e o exercitare proprie și în acest sens directă a puterii, în timp ce a doua e un sistem de *control* și de limitare a puterii” (G. Sartori, *Democrazie e definizioni*, Bologna, 1958, p. 156). Democrația modernă (adică burgheză) — se spune — este inevitabil reprezentativă, întrucît nolle condiții ale statelor mari în raport cu polis-urile grecești antice, nu ar permite o democrație directă. Această concepție e un loc comun al ideologiei politice burgheze și ea este afirmată cu deosebire în doctrinele americane, care reduc principiul democratic la exercitarea controlului, prin mecanismul electoral, asupra liderilor, asupra guvernanților (vezi G. B. Gosnell, L. W. Lancaster, R. S. Rankin, *Fundamentals of American National Government*, New York, 1955, p. 18; R. A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory*, Chicago, 1956, p. 3). O asemenea,

concepție pune în evidență, e adevărat, limitele determinate ale democrației burgheze, dar totodată însinuează ideea că o altfel de democrație (în special cea socialistă, care unește principiul reprezentativității cu cel al participării directe) n-ar fi posibilă.

Ea reduce conceptul de democrație la exercițiul votului universal. Desigur — cum remarca Lenin în cunoscuta sa prelegere *Despre stat* — votul universal a reprezentat un enorm progres în dezvoltarea societății și o importantă condiție în dezvoltarea politică și organizarea clasei muncitoare. De aceea, la vremea respectivă, el a constituit o importantă revendicare democratică a mișcării muncitorești și socialiste, chiar și în vechea Românie. Dar simpla existență a votului universal nu poate asigura participarea efectivă a maselor la conducerea statului, în afară de faptul că în unele țări condiții social-economice și chiar politico-juridice fac imposibilă exercitarea reală a dreptului de vot. În lucrarea mai sus-citată, cunoscutul profesor Robert Dahl sublinia, referindu-se la S.U.A., că orice control asupra politicii guvernului este închis printr-o triplă barieră în fața maselor lipsite de proprietate: „Calea lor este barată de pasivitatea relativ mare, de accesul lor relativ limitat la resurse și de sistemul madisonian (de la James Madison, unul din autorii Constituției S.U.A. din 1787 — n.n.) atât de ingenios conceput al frimelor constituționale”. Pentru Dahl, deci, pasivitatea politică, absenteismul electoral ar explica lipsa de șanse a candidaților săraci; în realitate, tocmai această lipsă de șanse, dinainte cunoscută, fiind consecință a „accesului limitat la resurse”, pentru candidații oamenilor și grupurilor neavute determină pasivitatea lor politică. Dealtfel, Dahl însuși se vede nevoit să recunoască faptul că în S.U.A. numărul persoanelor care au posibilitatea de a participa la propunerea de candidați reprezintă o fracțiune infimă din numărul total al alegătorilor (p. 73).

Una din tendințele dominante, afirmate în variante diferite, explică esența democrației ca fiind „a realiza armonizarea intereselor grupurilor sociale diferite” (Cf. R. K. Carr, M. H. Bernstein, D. H. Morison, R. C. Snyder, J. E. McLean, *American Democracy in Theory and Practice*, New York, 1955, p. 38—39), „echilibrul în mișcare al intereselor claselor” (Carl J. Friedrich, *La démocratie constitutionnelle*, Paris, 1958, p. 37). Este tendința cea mai transparentă de a nega caracterul de clasă al democrației burgheze, tendință care a îmbrăcat și forme mereu reînnoite. Respectiva armonizare s-ar realiza pe calea *compromisului* (J. M. Hallowell definea chiar democrația burgheză ca „artă a compromisului”), funcția statului constind în a asigura „ca presiunea exercitată de grupurile de interese antagoniste să se acordeze reciproc, prin concesii făcute la timp elementelor nemulțumite pe seama celorlalte grupuri” (G. S. Field, *Political Theory*, Londra, 1956, p. 93). Altfel spus, funcția democrației politice stă în a preîntîmpina mișcările radicale, revoluția, să furnizeze, cum spune S. M. Lipset, o supapă de siguranță pentru păturile de jos, care altfel ar putea recurge la revoluție.

În lumina unor astfel de concepții, politica statelor capitaliste contemporane n-ar fi inspirată de interese de clasă, ci ar fi „rezultatul unor procese, la baza cărora stau conflicte și ... compromisuri între grupuri de oameni care au interese comune, între grupuri diferite ca mărime, scopuri și grad de organizare” (A. Ranney, W. Kendall, *Democracy and American Party System*, New York, 1956, p. 13). O asemenea politică ar realiza *acordul* la scara națiunii, ca principială temelie a democrației. Fenomenele vieții social-politice contemporane din principalele țări capitaliste sînt departe de a învedera un astfel de acord. E adevărat că unii dintre cei care-l postulează (de pildă C. B. Gosnell ș.a., *op. cit.*, p. 27) pretind că pentru o funcționare normală a democrației, problemele religiei, proprietății și formelor de guvernământ trebuie să fie excluse din „arena controversei politice”, întrucît în astfel de probleme acordul pașnic este imposibil sau extrem de greu de realizat.

În studiile politologice și sociologice privind grupurile de presiune, statul capitalist contemporan este tot mai mult prezentat ca subiect al unor presiuni exercitate de grupuri ostile, ca centru de întîlnire al unor pressing-uri diferite, care ar fi egal „audiate”, deci ca un „arbitru” într-o țesătură de acțiuni contrarii și/sau deosebite. Este, de fapt, ceea ce întreprinde, cu vădite tendințe apologetice și exclusiviste, în multiplele-i variante, doctrina democrației pluraliste, care tinde să întretină iluzia dispersării puterii și a descentralizării politice și de stat, a multiplicării centrelor de decizie — uneori pînă la ideea înlocuirii sistemului politic actual cu un sistem de alianțe de grupe (Carlo Schmid), statul avînd doar sarcina de a asigura existența și coexistența, pe cît posibil pașnică, a grupelor.

Una din variantele cele mai cunoscute este teoria „poliarhiei”, elaborată de Robert Dahl, pe baza unui studiu, asupra modului cum sînt luate deciziile publice într-un orașel cum este New Haven, reședința Universității Yale. Urmărind să stabilească realii deținători ai puterii dincolo de eredințele și descrierile formale, el ajunge la relevarea unei competiții între *liderii* diferitelor grupe de interese care intră în concurență, soluționînd opozițiile sau deosebirile prin *negociere* (*bargaining*). Punînd accentul pe lideri, „poliarhia” lui Dahl se dovedește o teorie elitistă; încercînd să extrapoleze concluziile rezultate din analiza proceselor politice dintr-un orașel asupra întregii țări (și mai ales asupra nivelului suprem al procesului decizional), ea se dovedește riscantă și neștiințifică.

Analizele lui John Kenneth Galbraith (*Le capitalisme américain: le concept du pouvoir compensateur*, Paris, 1956) merg într-o direcție apropiată. Remarcând faptul că concentrarea monopolistă distruge concurența, el crede că un nou echilibru rămâne posibil, dar, de astă dată, nu între producători, ci între aceștia și furnizori și consumatori. Și aici el introduce termenul de „putere compensatoare”, care ar ține în șah puterea economică privată. Dar această putere nu le aparține de fapt, ci le este dată de stat, care trebuie să intervină pentru a o fortifica. Prin urmare, puterea compensatoare a celor „slabi” depinde de bunăvoința guvernului. Această teorie presupune că ar exista o strictă separație între stat și interesele economice, idee lucid caracterizată ca fiind „din nenorocire un amuzament intelectual al trecutului”, întrucât statul capitalist contemporan este puternic pătruns de interesele economice. De aceea, teoria puterii compensatoare permite, în ciuda intențiilor autorului ei, de a măsura extrema inegalitate a diferitelor grupuri, făcând cu totul problematică existența oricărei poliarhii care s-ar baza pe un pluralism ideal.

O altă teorie, cu tentă vădit sociologică, dar mergând în același sens, este cea a lui David Riesman care, și el, socotește că „unei ierarhii unice, încarnată de o clasă conducătoare, i s-au substituit mai multe grupuri de presiune, de interes (*veto groups*) care, astăzi, își împart puterea” (*La foule solitaire*, Paris, 1964, p. 279). Mulți autori folosesc noțiunea de „*veto groups*”, fără a mai ține cont de fundamentele psihologice ale teoriei lui Riesman, identificându-le cu negocierea și integrându-le poliarhiei, pentru a fundamenta conceptul de „echilibru al grupurilor” — ei constituie curentul pluralist liberal contemporan. Există aici — ca în toate variantele „democrației pluraliste” — o ambiguitate fundamentală, ce ține de rolul atribuit instituțiilor statale, pe care le consideră simple grupuri de presiune analoage celorlalte, dotate cu o putere autonomă. Toți acești autori maschează astfel situația privilegiată și funcția instituțiilor statale în condițiile capitalismului monopolist de stat. Jean Meynaud releva cu deplină justife că teoria grupurilor de veto „sifrește printr-o netă subestimare, care frizează mistificarea, a locului privilegiat pe care-l ocupă anumite elemente sub raportul influenței ca și a accesului la sursele bogăției” (*La technocratie: mythe ou réalité?* Paris, 1964, p. 172). Dealtfel, chiar David Riesman a recunoscut că el a subestimat „puterea puterii”, adică a statului. Variantele „democrației pluraliste” tind astfel să mistifice realitatea socială și politică, substituind claselor diferite grupuri de interese și mascând caracterul de clasă al statului capitalist contemporan.

Dacă în trecut ideologii burghezi, conform tradiției liberale, puneau la baza democrației, exclusiv principiul libertății (chiar cînd recunoșteau că „drepturile politice se reduc în esență la un simplu drept de vot”) și respingeau cu înverșunare opoziția dintre democrația politică, formală și democrația socială, după al doilea război mondial — sub presiunea schimbărilor structurale ce au intervenit în peisajul politic al lumii — ei încearcă să asimileze în teoria democrației și principiul egalității. Relevînd că principiul libertății este prin esență o revendicare a elitelor, în timp ce acela al egalității este o cerință a maselor, Roger Lacombe (*La crise de la démocratie*, Paris, 1948, p. 11) sugerează imbinarea lor, întrucît dacă aspirația către libertate constituie sufletul democrației, conținutul său spiritual, aspirația spre egalitate este punctul de sprijin, forța socială pe care o utilizează pentru a-și realiza scopurile.

Cunoscutul sociolog și polemolog francez Gaston Bouthoul (*Sociologie de la politique*, Paris, 1965) sublinia că libertatea este totuși criteriul fundamental al regimurilor politice, ea fiind „o veritabilă noutate în istoria instituțiilor” (p. 89—90). Vorbînd despre exercitarea libertății politice, el consemnează trei condiții esențiale ale acesteia: prima de ordin economic (în care include: libertatea consumatorului, libertatea muncii, libertatea de întreprindere), a doua fiind instrucția și informarea suficiente ale cetățenilor, iar a treia libertatea de expresie, posibilitatea dialogului. Remarcăm în privința primei condiții o optică idealizantă care lasă să se înțeleagă că întreg procesul de producție capitalist este orientat spre satisfacerea consumatorului, cînd în realitate ceea ce-l determină sînt legile profitului și ale pieții. Totodată, incluzînd libertatea de întreprindere, se circumscriu în spirit liberal condițiile economice ale libertății la societatea întemeiată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. În privința libertății muncii și a instrucției, țările capitaliste dezvoltate, deși au înregistrat unele realizări, mențin încă destule opreliști — obiective sau subiective — în calea generalizării accesului la muncă și instrucție. Noua fază a crizei generale a capitalismului pune în lumină cu deosebită tărie problemele șomajului și decalajului de venituri.

În lucrarea sa dedicată regimurilor politice (*Les régimes politiques*, Paris, 1958), Maurice Duverger reia problema democrației politice și a democrației sociale (care, de inspirație socialistă, realizează egalitatea) conchizînd, în viziunea sa tipic convergentistă, asupra necesității imbinării lor, fără să țină seama de existența unei posibilități reale a acestei imbinări. Apare astfel, tot mai frecvent, în literatura burgheză contemporană „democrației sociale”, cu intenția de a demonștra că democrația burgheză contemporană nu se limitează la egalitatea politică și formal-juridică (ca în vechiul stat liberal al secolului trecut), ci își propune să realizeze egalitatea

„posibilităților de fapt”, asigurarea socială, dreptul la o „existență demnă” pentru toți membrii societății.

În aceeași direcție țintește și concepția politologului francez Georges Burdeau (în al său voluminos *Tratat de știință politică* în 7 volume) când pretinde că s-ar fi realizat trecerea de la „democrația guvernată” (democrație liberală clasică) la „democrația guvernantă”, o democrație reală în care poporul, conceput în structura și situația sa concretă, nu votează numai, ci ar exercita o influență directă asupra conducerii statului. Această evoluție s-ar fi efectuat, după Burdeau, datorită lărgirii dreptului de vot, creșterii influenței teoriilor socialiste, sporirii rolului partidelor și organizațiilor de masă etc. Deși este o teorie vădit apologetică, ea n-a intrunit însă o largă audiență.

Există, desigur, în ultimul timp, în diferite țări capitaliste unele măsuri ce pot fi calificate drept progresiste (protecția locatarilor, unele aspecte ale legislației muncii și asigurărilor sociale, unele naționalizări, legiferarea comitetelor de întreprinderi etc.); trebuie subliniat însă că ele reprezintă *cuceriri democratice* și nu o dovadă de „socializare” a regimului politic. Există apoi o serie de măsuri care, departe de a izvorî dintr-o tendință progresistă, provin din necesitatea forțelor economice și sociale dominante de a asigura un minim de condiții pentru întreținerea și refacerea forței de muncă exploatate la nivelul cerințelor noi ale tehnologiei și organizării producției.

În fine, sînt foarte numeroase doctrinele care promovează și absolutizează criterii prin excelență formale în definirea democrației. Considerînd democrația doar ca o „formă de guvernămînt”, ruptă total de conținutul de clasă al statului, britanicul Ernest Barker (*Reflections on Government*, New York, 1958, p. 314) reduce problema democratismului unui sistem politic la particularitățile de organizare și funcționare ale puterii de stat. „Democrația — scrie el — înseamnă nu bunăstarea sau înflorirea poporului, ci metoda de guvernare a poporului”. În același spirit, americanii A. Ranney și W. Kendall (*op. cit.*, p. 13) susțin că democratismul unei hotărîri de stat din orice domeniu ale vieții sociale „depinde nu de conținutul ei, ci de modul în care a fost luată”. Criteriul democrației ar fi deci, în mod exclusiv, o problemă de mecanism, de procedură.

Acest punct de vedere, excesiv de formalist, a fost preluat și de cunoscutul sociolog francez Raymond Aron (*Démocratie et totalitarisme*, Paris, 1965). El respinge criteriul juridic al suveranității și pe cele filozofice ale libertății și egalității pentru clasificarea regimurilor politice, considerînd că singurul criteriu sociologic legitim e dat de realitățile politice, iar prin „realități politice” el înțelege „procedurile după care sînt aleși deținătorii legitimi ai autorității, după care acești deținători legitimi ai autorității exercită în mod efectiv puterea” (p. 59). Deci criteriul democrației se reduce în ultimă instanță tot la proceduri. Prin prisma unui astfel de criteriu formal, el reduce întreaga varietate a regimurilor politice (din societatea industrială) la regimul pluralist (sau constituțional-pluralist), caracterizat prin competiția liberă și legală a mai multor partide și regimul de partid unic sau monopolist (în care introduce abuziv statele fasciste și cele socialiste, considerîndu-le în egală măsură totalitare). Aron face abstracție de deosebirile de esență în ordinea social-economică și de stat, pornind de la conceptul tehnocratic al societății industriale unice și consideră că numai regimul constituțional-pluralist este traducerea principiului suveranității populare, prin intermediul concurenței politice dintre partide. Un asemenea procedeu este, fără îndoială, artificial și antiștiințific. Ca și alți doctrinari burghezi, R. Aron extrapolează, în mod ilegitim sub raport teoretic și diversionist, sub raport politico-ideologic, criterii proprii societății capitaliste antagoniste asupra societății socialiste; caracterizată prin omogenitate social-economică, politică și ideologică crescîndă.

Pe de altă parte, schema sa se încadrează, de fapt, într-un curent mai larg din gîndirea politică burgheză contemporană, care caracterizează statul capitalist contemporan drept „stat al partidelor”. Ignorîndu-se raporturile reale dintre partide și clase (sau fracțiuni de clasă), forțele sociale care stau în spatele diferitelor partide, se afirmă că prin competiția liberă a acestora s-ar asigura în stat domnia majorității. În stasiologia (capitolul care se ocupă cu studiul partidelor politice) burgheză se trage concluzia că, în condițiile actuale, centrul de greutate în determinarea politicii de stat a trecut de la organele constituționale (parlament, guvern) la partidele politice. Alături, cum s-a văzut, sînt menționate și alte izvoare „exterioare mecanismului constituțional” care dau conținut autorității publice orientîndu-i activitatea: așa-numitele grupuri de presiune.

În condițiile societății capitaliste, cu clase și interese antagoniste, grupuri și interese deosebite, partidele sînt produsul firesc al acestei realități diverse. Pentru masele de oameni ai muncii, pentru clasa muncitoare, partidul politic reprezintă avangarda organizată, principalul

instrument de organizare, orientare și luptă politică. De aceea, pentru capitalism sistemul pluripartid este istoricește justificat și reprezintă, în anumite limite, o garanție a democrației politice. Dar ar fi naiv să se considere că, în general, doar existența mai multor partide ar realiza *de la sine* reprezentarea adecvată a intereselor legitime ale maselor muncitoare, ale majorității reale. Pentru că, foarte adesea, majoritatea obținută prin competiția electorală a partidelor este o majoritate formală, exprimând în fapt interesele minorității oligarhice care domină respectivele partide, ele însele reprezentând interese ale forțelor sociale cu poziție dominantă. Deși nu este de acord cu marxismul în această problemă, Maurice Duverger (*Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, 1959, vol. I, p. 81) recunoaște că, în condițiile guvernării partidelor și ale dreptului de vot universal, „puterea reală a capitaliștilor nu este proporțională cu numărul lor și cu valoarea lor personală în comparație cu puterea reală a altor clase ale societății”.

R. Aron consideră, în schema sa, că statul ar fi neutru, tolerând mai multe partide și că regimul constituțional-pluralist s-ar caracteriza prin disocierea puterii sociale sau economice pe de o parte, a puterii politice pe de alta. Deci, democrația burgheză contemporană ar realiza o diviziune a puterii, o scoatere a elitei politice (sau „clasei politice”) de sub influența elitei sociale sau economice, ar fi o democrație în afara claselor. Polemizând cu marxismul, el respinge „mitologia” manipulării puterii politice de către monopolisți, dar nu cu argumente: personal, spune Aron, eu nu cred în așa ceva; „manipulatorii” sînt creați de imaginația dușmanilor lor! E ușor de sesizat că nu e vorba de o „diviziune a puterii”, ci de clasică demarcație care trebuie operată între putere și guvernare. Este evident că în statul capitalist nu participă fiecare burghez în parte la elaborarea și luarea deciziilor; cercul persoanelor care participă nemijlocit la guvernare este mult mai restrîns decît al acelor care dețin puterea efectivă și realizează dominația prin intermediul statului. După cum în marile întreprinderi, managerii nu formează clasa proprietarilor privați, nici „elita de guvernămînt” nu este identică, sub raportul persoanelor, cu clasa deținătoare a puterii. Dar, în același timp, după cum managerii administrează și conduc întreprinderile în interesul proprietarilor (care dețin puterea economică reală), tot astfel și elita de guvernămînt guvernează și conduce în interesul clasei (sau claselor) aflate la putere. În analiza raportului dominație-guvernare, un interes major îl reprezintă dezvăluirea mecanismului prin care clasa (sau clasele, sau fracțiunile de clasă) deținătoare a puterii își impune voința prin elita de guvernămînt, prin deciziile acesteia. Or, cum relevă și Pierre Birnbaum (*op. cit.*, p. 141), este de-a dreptul curios să constăți cît de puțin s-au preocupat științele politice contemporane să analizeze și să dezvăluie raporturile existente între „lumea afacerilor” și instituțiile statale. Mai receptiv la realități, în problema ridicată de R. Aron, Maurice Duverger sublinia (*Introduction à la politique*, Paris, 1964, p. 217, 219) că în societatea burgheză contemporană principala armă politică rămîne banul și că, astfel, în condițiile pauperizării relative a proletariatului, înstrăinarea care rezultă prin transferul plusvalorii nu este numai economică, ci și politică, muncitorul fiind privat de o armă de influențare politică.

În genere, exponenții acestei tendințe formaliste, ca aproape toți autorii burghezi de altfel, refuză să ia în discuție problema esențială, aptă să proiecteze lumină asupra conținutului social, de clasă al democrației: în folosul cui se guvernează?

Prin această prismă, se poate constata în societatea capitalistă contemporană o tendință de restrîngere a democrației burgheze. Ea se manifestă, pe de o parte, în degradarea progresivă a instituțiilor și mecanismelor democratice iar, pe de altă parte, prin apariția unor agenți, forme și mecanisme noi de asigurare a dominației de clasă. Este recunoscută, astfel, și de ideologii burghezi, diminuarea rolului puterii legislative, a parlamentului în favoarea creșterii prerogativelor reale ale puterii executive, însoțită de o sporire a funcțiilor sociale și politice ale aparatului administrativ-birocratic. (Numărul 2/1974 al revistei belgiene „Res Publica” este dedicat analizei revelatoare a politizării administrației ca evoluție internațională.) Din această cauză, cum releva deputatul și politologul vest-german Carlo Schmid, alegerile nu mai au astăzi importanța din trecut, pentru că nici parlamentele nu mai sînt ceea ce au fost altădată, „în evoluția actuală a lucrurilor, spunea el, cum ar putea poporul să considere parlamentul dacă nu ca o birocrație secundară, ratașată mării birocrații a statului” (*La démocratie à l'épreuve du XXe siècle*, Paris, 1960, p. 66—67). Mai mult chiar, inițiativa legislativă trece uneori direct pe seama monopolurilor, care dețin organisme (comisii) paralele celor ale parlamentului. Totodată, crearea unor grupuri de presiune, care se substituie partidelor politice, asigură organismelor publice și particulare exercitarea puterii, privind societatea de mijloacele legale de constituire a voinței publice. E vorba de un întreg proces de subordonare a formelor vieții sociale și politice tendințelor monopoliste de acumulare și profit. Încercînd — mai ales în actuala fază a crizei generale a capitalismului — să confere o oarecare stabilitate procesului

de acumulare, monopolurile caută să instaureze raporturi noi între stat și economie, ținta ideală fiind ceea ce se numește o „democrație integrată”, în care societatea politică, cu toate instituțiile sale, să fie integrată puterii monopoliste și caracteristicilor sale de autoritarism și eficiență tehnocratică.

Aceste fenomene sînt prezentate în doctrinele burgheze ca o tendință inevitabilă generată de dezvoltarea forțelor de producție, ca rezultat al revoluției științifico-tehnice. În realitate, ele sînt produsul mecanismului capitalismului monopolist de stat care dirijează această dezvoltare, rezultatul contradicției fundamentale a capitalismului contemporan. În pofida, deci, a tuturor doctrinelor, procesele obiective duc în societatea capitalistă contemporană nu la dezvoltarea democrației și cu atât mai puțin la depășirea limitelor democrației politice, formele, întemelte pe inegalitatea economică și socială, ci la un proces de restrîngere a democrației burgheze, pe baza agravării contradicțiilor proprii capitalismului monopolist de stat. În această situație, cum remarcă și D. C. Hodges, democrația politică „funcționează mai mult ca o ideologie, una foarte înșelătoare, în sprijinirea statu-quo-ului” (*op. cit.*, p. 20). Tocmai de aceea, partidele comuniste și muncitorești din țările capitaliste dezvoltate luptă, în actuala etapă, pentru dezvoltarea și adîncirea democrației, ca fază hotărîtoare a luptei pentru instaurarea unei societăți noi, socialiste.

Limitele istorice inevitabile ale democrației burgheze nu pot fi depășite decît prin desființarea revoluționară a proprietății private asupra mijloacelor de producție, care le generează. Dacă schemele teoretice ale ideologilor burghezi pornesc de la premisa că democrația n-ar fi posibilă decît în cadrul sistemului de relații întemeiat pe proprietatea privată, experiența istorică, confirmînd marxism-leninismul, pune în lumină faptul că numai în absența proprietății private, generatoare de exploatare, inegalitate, subordonare și asuprire, sînt create premisele unei democrații autentice. Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism precizează cu fermitate: „Realitatea demonstrează că nu poate exista democrație adevărată acolo unde există clase sociale antagoniste, exploatare și exploatați, inegalitate economică, socială și națională. Condiția indispensabilă a democrației reale este lichidarea inegalității economice și sociale de clasă, înlăturarea exploatare, cucerirea puterii de către cei ce muncesc, instaurarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție și realizarea repartiției după principiul socialist. Numai pe această cale se creează condiții pentru ca oamenii muncii să poată beneficia cu adevărat de roadele muncii lor, de cuceririle progresului și civilizației și, totodată, să se poată manifesta liber în sfera vieții sociale, să-și valorifice energia și forța creatoare în interesul lor și al societății, să se bucure de libertăți și drepturi garantate material. Democrația socialistă asigură în fapt posibilitățile poporului de a participa la conducerea societății, de a-și hotări în mod suveran destinele, de a-și făuri viitorul așa cum dorește”.

Experiența istorică a dezvoltării societății noastre confirmă grăitor că socialismul și democrația sînt de nedespărțit. Iar dezvoltarea acesteia pe măsura și pe baza înaintării construcției socialiste apare ca o lege obiectivă a adîncirii procesului revoluționar. Caracterul atotcuprinzător — în sensul că se manifestă în toate sferele vieții sociale — dezvăluie confirmarea superiorității incontestabile a democrației socialiste asupra celei burgheze, care se mărginește să proclame formal anumite drepturi democratice, dar nu asigură condițiile materiale și cadrul social necesar exercitării lor. Sensul său profund umanist se învederează în faptul că democrația socialistă înseamnă concomitent asigurarea participării crescînde a tuturor cetățenilor la conducerea treburilor publice și crearea tuturor posibilităților de afirmare liberă și dezvoltare multilaterală a personalității umane.

Așa cum se arată în Programul partidului, îndeplinirea marilor sarcini ale etapei următoare de dezvoltare impune participarea tot mai largă a maselor populare, a întregului popor la elaborarea și îndeplinirea politicii interne și externe a partidului și statului. Tocmai de aceea partidul acționează și va acționa în continuare pentru crearea și perfecționarea cadrului organizatoric cel mai potrivit participării întregului popor la conducerea vieții economico-sociale, ținînd seama de faptul că dezvoltarea democrației socialiste este un factor esențial și o necesitate obiectivă în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Democrația socialistă se va dezvolta pe măsura ridicării gradului de pregătire și competență a oamenilor muncii, lărgirii orizontului de cunoaștere și nivelului lor ideologic și politic. Posibilitatea pe care societatea o asigură tuturor oamenilor muncii de a participa la conducerea

statului, la adoptarea deciziilor, presupune întărirea răspunderii fiecărui cetățean pentru respectarea Constituției, a tuturor legilor țării. Democrația socialistă este incompatibilă cu orice manifestare anarhică, cu orice încălcare a normelor de conviețuire socială și a legilor țării. Liberalismul mic-burghez, concepțiile despre așa-zisa libertate absolută, fără limite, atitudinea individualistă, îngustă, care nu ține seama de interesele generale ale societății, nu au nimic comun cu adevărata democrație socialistă. Dezvoltarea largă a drepturilor și libertăților cetățenești în cadrul orînduirii noastre, adîncirea și perfecționarea democrației socialiste nu pot fi concepute în afara răspunderii sociale a fiecărei persoane față de interesele generale ale societății, în afara conștiinței datoriei fiecăruia de a face totul pentru bunăstarea și fericirea întregului popor, pentru cauza socialismului și comunismului. În concepția filozofiei marxiste, libertatea este înțelegerea necesității de a acționa în spiritul legilor dezvoltării istorice, în slujba mersului înainte al societății. Dezvoltarea democrației socialiste va stimula și va pune tot mai deplin în valoare energiile și elanul creator al maselor, va asigura climatul necesar afirmării plene a personalității umane, accelerării progresului întregii societăți. „Sîntem convinși — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în raportul prezentat la Congresul al XI-lea — că numai asigurînd realizarea democrației socialiste reale putem îndeplini cu succes Programul partidului, politica sa internă și externă. Pornim neabătut de la principiul marxist-leninist că dezvoltarea democrației socialiste, făurirea conștiinței de către popor a propriei sale istorii constituie o necesitate obiectivă a edificării noi orînduirii. Numai împreună cu întregul popor vom asigura victoria societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului pe pămîntul României”.